

مصالحه‌نامه‌ای از دوره ناصری

مرضیه مرتضوی

در بحث سندشناسی مصالحه‌نامه‌ها در زمره اسناد شرعی طبقه‌بندی می‌شوند. اسناد شرعی اسنادی هستند بر آمده از اسناد فقهی شامل معاملات، احکام و عبارات که توسط شخص ذی‌صلاح مطابق با رسم آن دوره تنظیم می‌شدند. بر این اساس هر سندی که بین دو نفر یا دو گروه تنظیم شود و شامل عقد و ایقاعات باشد «سند شرعی» نامیده می‌شود. از جمله این اسناد می‌توان از اجاره‌نامه، شراکت‌نامه، حبس‌نامه، آزادنامه، توبه‌نامه، وصیت‌نامه، نذرنامه، اقرارنامه، اظهارنامه، تقسیم‌نامه، شهادت‌نامه و حکم قضایی نام برد.

در فرهنگ دهخدا در معنی مصالحه‌نامه آمده است:

«قرارداد صلح که بین دو کس یا دو گروه نویسند و بدان اختلاف از میان بردارند.»

در اصطلاح فقهی، مصالحه‌نامه عقدی است که به موجب آن طرفین تراضی و تسالم کنند بر تملیک چیزی به کسی اعم از عین یا منفعت یا اسقاط دین از کسی یا اسقاط حقی از کسی و جز آن.

هر مصالحه‌نامه‌ای ارکانی دارد که عبارت است از: مصالح (کسی که مالی یا امری را به دیگری واگذار کند)، مصالح له یا متصالح (قبول‌کننده عقد)، مصالح عنه (مالی که صلح و توافق بر آن واقع می‌شود) و مصالح به (مبلغ یا عوضی که متصالح در عقد مصالحه می‌دهد، وجه المصلحه). در واقع مصالحه‌نامه‌ای که در ادامه به آن اشاره می‌شود در متن خود حاوی دو صلح‌نامه است که در آن از دو مصالح و دو متصالح نام برده شده، یکی مؤیدالدوله و دیگری حسام‌السلطنه، فرزندان مراد میرزا حسام‌السلطنه، که هر یک سهم سه دانگ خود را از ارث پدری - یکی عمارت شهر و دیگری باغ و عمارت و یک سهم از رشته قنات فروزآباد در تهران را طی این مصالحه‌نامه با وجوه نقدی به یکدیگر منتقل نمودند. بر این اساس مصالح اول حسام‌السلطنه، متصالح مؤیدالدوله، مصالح عنه سه دانگ از باغ و عمارت و یک سهم از یک رشته قنات، مال المصلحه ۵۰۰۰ تومان و در مورد دیگر مصالح مؤیدالدوله، متصالح حسام‌السلطنه، مصالح عنه عمارت شهر، مال المصلحه ۶۰۰۰ تومان می‌باشد. سجلات این سند از نوع وقوعی است و گواهی ۶ تن از رجال با دستخط و مهرشان را بر خود دارد.

به طور کلی مصالحه‌نامه‌ها به عنوان یک سند اقتصادی می‌توانند اطلاعات خوبی از نحوه نقل و انتقالات و شیوه معاملات یک دوره تاریخی به دست دهند. لازم به ذکر است که کلماتی که در متن اصلی به شجره‌نویسی نوشته شده‌اند، در متن حاضر داخل پرانتز قرار دارند و نیز کلماتی که در خواندن آنها تردیدی وجود داشته با علامت ؟ آمده‌اند و کلمات ناخوانا با [؟] مشخص شده‌اند و علامت / نشانگر آغاز هر سطر در متن سند اصلی است.

مشخصات سند:

تاریخ: ۱۳۰۰ق

تعداد سطر: ۲۱

خط: شکسته نستعلیق

وضعیت فیزیکی: سالم

محل نگهداری: خزانه موزه

(غب الحمد و الصلوة) نستختان^۱ غرض از نگارش این کلمات شرعیه الدلالات (آنکه) چون مرحمت و غفران پناه جنت و رضوان آرامگاه شاهزاده اجل افخم **حسام السلطنه مراد میرزا**^۲ غفرله در زمان حیات خود تمامت عرصه و اعیان شش دانگ/ عمارت مسکونی ملکی خود را که واقعه می‌باشد در محله بازار من محلات دارالخلافه طهران و محدود است به این حدود و مشتمله است بر جلوخان و کرباس و عمارت بیرونی و اندرونی و خلوت‌های متعدده و عمارت حسینیه و نارنجستان و اشربه خانه و آشپزخانه/ و حمام و طویله و بهاربند و عمارات فوقانیه و تحتانیه که برحسب قبایلات عدیده از اشخاص مفصله ذیل ایتباع نموده و تغییر بناهای آنها را داده، احداث عمارات عالیه نموده بودند با تمامی شش دانگ باغ و عمارت ملکی متصرفی عمارت موسومه به عمارت نوروز خانی ایتباعی از حاجیه دلشاد خانم زوجه مرحوم جهانگیر خان ایلخانی به چهار هزار و هفتصد تومان به موجب قبالة مورخه ربیع‌الاول ۱۲۷۴ با بنچاق خریداری مخدره از شیخعلی قاجار که حال عمارت بیرونی و حسینیه شده است.

عمارت شمس‌الدوله ایتباعی از میرزا عبدالله‌خان نوری به ۹ هزار تومان به موجب قبالة مورخه رجب ۱۲۷۶ و صلحنامه حاجی نجفقلی میرزا به یک‌صد تومان با چهار طغرا بنچاق و یک طغرا و کالت‌نامه زوجه میرزا غلام.....
از جانب شمس‌الدوله

خانه مرحوم حاجی میرزا بابا ایتباعی از ورثه او وصی او آقا سیدرضا به توسط عالیجاه میرزا محسن به یک هزار و پانصد تومان به موجب دو قبالة، قبالة دو دانگ از وصی تا رجب ۱۲۷۸، قبالة چهار دانگ از ورثه تا شوال ۷۹ که حال بعضی جز عمارت حسینیه شده است و مابقی عمارت کوچکی است که درب آن در کوچه زیر طاق است.

خانه ایتباعی از صبیبه مرحوم شاهزاده محمود زوجه جلال‌الدین میرزا که حال حیاط خلوت و اندرون آن به مبلغ هزار تومان موجب قبالة مورخه ربیع‌الثانی ۱۲۸۳ با بنچاق خریداری مخدره از شاهزاده محمولی میرزا اراضی جنب عمارت ایتباعی از حاجی علیرضا که حال حیاط نارنجستان بیرونی است به هزار و صد و پنجاه تومان به موجب دو قبالة مورخه جمادی‌الآخر ۱۲۸۷.

خانه ایتباعی از کوچک میرزا پسر مرحوم محمولی میرزا توسط عالیجاه میرزا محسن به هزار و صد تومان به موجب قبالة مورخه ذی‌قعدة ۱۲۷۸.

خانه ایتباعی از صبیای مرحوم محمدکاظم که حال خلوت مقابل نارنجستان است به پانصد و پنجاه تومان به موجب قبالة مورخه رجب ۱۲۸۵.

اراضی ایتباعی از ابوتراب میرزا و عباس قلی میرزا و خسرو میرزا و والده آقا و صغرا خانم متعلقان محمولی میرزا به یک صد و بیست تومان بر حسب قبالة مورخه شعبان ۱۲۸۴ جزء کتابخانه اندرون شد.

انتقال دعوی زوجه فتحعلی‌خان قاجار در جلوخان عمارت نوروز خانی شاهزاده جنت مکان به مبلغ ۹ تومان و نه هزار دینار به موجب صلحنامه انتقال دعوی حاجی آقا پسر مرحوم محمولی میرزا در راه خلوت و غیره به موجب صلحنامه شصت تومان صلحنامه دیگر [؟] دینار مورخه ۱۲۷۸

خانه متصل به خانه مرحوم ملاکاظم که جزء طویله شده است ایتباعی از حاجی محمدباقر و آقا محمدحسن و آقا محمدتقی و آقا محمدرضا و ابوالقاسم و میرزا کاظم و حاجی عبدالرزاق به دویست و پنجاه و سه تومان به موجب قبالة

^۱ در اسناد شرعی علاوه بر سواد و حاشیه‌نویسی از یک نسخه چند نسخه تهیه می‌کردند تا شبیه‌ای در آن سند به وجود نیاید. به اینگونه اسناد که در مباحثه‌نامه‌ها و وقفنامه‌ها و مصالحه‌نامه‌ها و... مورد استفاده قرار می‌گیرند نسخ همسنگ اطلاق می‌شود.

^۲ سلطان مراد میرزا حسام‌السلطنه امیر تومان پسر سیزدهم عباس میرزا نایب‌السلطنه در ۱۲۳۳ق به دنیا آمد. در سال ۱۲۶۶ق پس از شکست و اعدام سالار و فتوحات نمایان در خراسان ملقب به حسام‌السلطنه گردید. وی در ۱۲۶۴ق بر حسب انتخاب امیرکبیر برای قلع و قمع سالار به خراسان رفت و یک سال بعد والی خراسان شد. زمانی که از سوی دولت مأمور تصرف هرات شد بدان صوب حرکت و در ۷ صفر ۱۲۷۳ق آنجا را تصرف کرد. لیکن با ورود کشتی‌های انگلیسی به بوشهر و حکم میرزا آقاخان نوری مجبور به تخلیه هرات و بازگشت به مشهد شد. سپس به حکمرانی فارس گماشته شد. ولی سال بعد مجدداً به حکومت خراسان رسید. وی ۴ بار به حکومت خراسان رسید، دوبار حکمران فارس شد و به حکمرانی یزد و اصفهان نیز گماشته شد.

خانه ایتبای از شیخ [؟] حسین که جزء طویله شده است به توسط عالیجاه میرزا محسن به یک هزار تومان به موجب قباله مورخه ذیحجه ۱۲۷۹ با بنچاق که شیخ حسین از میرزا اسداله خریده است.

[؟] را که نواب عضدالدوله حاجی اسماعیل تاجر را [؟] نموده بود که خانه میرزا عبدالله خانی را خریداری نماید و حاج مزبور [؟] داشته بود که صیغه مبیاعه را آخوند محمدقاسم روضه‌خوان جاری نمود لیکن [؟] داده شد بود نواب عضدالدوله آن معامله [؟] نمود اقاله‌نامه [؟] که ضبط است.

خود که واقعه است در خیابان سفارت داخل شهر جدید ناصره محدود به حدود اربعه ذیل بر حسب قبالات جداگانه عرصه آن را ایتبای فرموده بودند از اشخاص مفصله ذیل با یک سهم ایتبای خودشان از مقرب الخاقان

ایتبای از آقا سیدمحسن معمار موازی پانزده هزار ذرع یک هزار و پنجاه تومان به موجب قباله مورخه ذیقعد ۱۲۷۸ مهور بامهار بعضی از علما

اراضی متصله به باغ ایتبای از نواب اعتضادالسلطنه به موجب نوشته علی حده تا ربیع‌الثانی ۱۲۸۲ به دوهزار دینار

ایتبای سه طویله سرداری از عبدالحسین خان پسر سردار مرحوم با دو قطعه زمین شترخوان به مبلغ سه هزار و هفده تومان به موجب قباله مورخه محرم ۱۲۸۶ حسب الشرط هم قرار شده ماهی دو مرتبه آب انبار سر طویله را پرا بنماید الی پنجاه سال قمری.

جناب **میرزا عیسی وزیر**^۳ مشاع از هفت سهم شش دانگ یک رشته قنات موسومه به فروزآباد واقعه در سمت شمالی دارالخلافة طهران واگذار و مرحمت

فرموده بودند به دو نفر خلف اعز اکرم خودشان نوابان مستطابان فلک جنابان / اشرافین ارفین اعظمین اجلین والا امیرزاده اعظم افخم سرکار **مؤیدالدوله**

ابوالفتح میرزا^۴ دام اجلاله العالی و سرکار امیرزاده اجل حسامالسلطنه امیرزاده **حاجی ابو النصر میرزا**^۵ دام اقباله العالی که این دو فقره از ترکه مستغله

شاهزاده / رضوان جایگاه اختصاص یافته بود بالمناصفه به سرکار نوابان معظمان دام اجلالها و در تاریخ ذیل قرار بر توزیع گذاردند به این طور که عمارت شهر

بالتمام سرکار نواب اشرف والا حسامالسلطنه باشد و شش هزار تومان هم وجه نقد سرکار مؤیدالدوله از بابت سرانه قیمت عمارت شهر در سه دانگی سرکار / به

ایشان بدهد (لهذا کله) در علیا محکمه شرع مطاع لازم الاتباع دارالخلافة طهران از روی رضا و رغبت و اراده و اختیار سرکار امیرزاده اعظم مؤیدالدوله دام اجلاله

(مصالحه صحیحه شرعیه لازمیه جاریه اسلامیة نمودند) / با اخ اعز اکرم خود امیرزاده حسامالسلطنه حاجی ابوالنصر میرزا دام اقباله بر (تملیک همگی و تمامی) سه

دانگ حصه مختص خود را مشاع از شش دانگ باغ و عمارت مرقومه محدوده فوق و (تمامی و جملگی) هم سهم / حصه خود را مشاع از یک سهم من جمله

هفت سهم شش دانگ یک رشته قنات مرقومه با جمیع توابع و لواحق شرعیه و منضات عرفیه آنها از ممر و مدخل و مشرب جداری و حیطان^۶ و ابواب و

اخشاب و انهار و اشجار [؟] / غیر ذالک ذکر ام لم یذکر به قدرالحصه الشایعه (بمال المصالحه) مبلغ پنج هزار تومان وجه ریال ناصرالدینشاهی^۷ دانه بیست و چهار

نخود وزن^۸ و یک هزار دینار رواج (و بعد ذالک) سرکار نواب اجل / امیرزاده حسامالسلطنه معظم از روی اراده و اختیار (مصالحه صحیحه شرعیه قطعیه لازمه

^۳ میرزا عیسی تفرشی معروف به وزیر پسر میرزا موسی وزیر و شوهر خواهر میرزا یوسف مستوفی الممالک بود. وی بعد از فوت پدر نایب‌الحکومه تهران شد و سپس رسماً به

سمت ریاست خالصجات و وزارت و پیشکاری کامران میرزا نایب‌السلطنه حاکم تهران که ۱۲ ساله بود منصوب شد و از این تاریخ (۱۲۸۳ق) معروف به میرزا عیسی وزیر شد.

وی بر اثر قحطی سال ۱۲۸۸ق از مقام خود معزول گردید. او پس از درگذشت محمدابراهیم خان وزیر نظام در ۱۳۰۹ق برای بار دوم وزیر تهران شد و سال بعد به ناخوشی

ویا در تهران درگذشت.

^۴ ابوالفتح میرزا مؤیدالدوله پسر بزرگ سلطان مراد میرزا حسامالسلطنه و داماد ناصرالدین‌شاه بود. زمانی که حسامالسلطنه به حکومت یزد رسید به جای خود ابوالفتح میرزا را

بدانجا فرستاد و نیز موقعی که به حکومت اصفهان تعیین شد باز وی بدان صوب به جای خود گسیل داشت. در ۱۲۹۸ق ملقب به مؤیدالدوله شد. وی علاوه بر یزد و اصفهان

مدتی نیز حکمران کردستان، زنجان، گیلان و استاندار خراسان و متولی باشی آستان قدس رضوی گردید و در ۱۳۳۰ق درگذشت.

^۵ ابوالنصر میرزا حسامالسلطنه امیر تومان پسر دوم سلطان مراد میرزا حسامالسلطنه بعد از فوت پدر ملقب به حسامالسلطنه شد. در ۱۳۰۵ق که حکومت‌های متعدد زیر نظر و

سلطه ظل‌السلطان و کامران میرزا پسران ناصرالدین‌شاه بود از آنان متزاع شد به جای برادرش مؤیدالدوله به حکومت گیلان رسید و سه سال در آنجا حکومت کرد. در ۱۳۰۹ق

به جای آقا باقر سعدالسلطنه یک سال به حکومت قزوین رسید و بعد از آن به جای حاج غلامرضاخان شهاب‌الملک به حکومت خوزستان منصوب گردید.

^۶ حیطان = دیوارهای خانه.

^۷ هر ریال آن دوره معادل یک قران و پنج شاهی یا ۲۵ شاهی بود.

^۸ ۲۵ نخود معادل ۴/۸ گرم.

اسلامیه) نمودند با سرکار نواب اشرف والا امیرزاده اعظم مؤیدالدوله معظم بر (تملیک همگی و تمامی و جملگی) سه دانگ/ حصه مختص خود را مشاع از شش دانگ عمارت محدوده فوق دارالخلافه از برونی و اندرونی و حسینیه و خلوت‌ها و نارنجستان و آشپزخانه و شربت‌خانه و حمام و طویله و بهاربند و عمارات فوقانیه/ و تحتانیه و جلوخان و کرباس با جمیع توابع و لواحق شرعیه و منضعات عرفیه آنها از ممر و مدخل و مشرب و جداری و حیطان و ابواب و اخشاب و دروب و پنجره و ارسی و اشجار و احجار و غیر ذالک ذکر ام لم/ یذکر به قدرالحصه الشایعه (بمال المصالحه) مبلغ یازده هزار تومان وجه ریال موصوف که پنج هزار تومان آن از بابت مال المصالحه فوق محسوب و شش هزار تومان دیگر را هم نقداً دریافت نمودند/ (غب رعایه الاحتیاط) از جانب سرکار امیرزاده اعظم مؤیدالدوله تمامت حق ایشان در باغ و عمارت باغ و قنات به توابعها و لواحقها به انضمام شش هزار تومان وجه موصوف از مال ایشان/ به صلح شرعی قطعی منتقل شد به سرکار امیرزاده معظم حسام‌السلطنه در عوض تمامی حق ایشان در کل عرصه و اعیان شهر به تفصیل مرقوم فوق که قطع علاقه حقیقت سرکار مؤیدالدوله از باغ و عمارت آن/ و قنات موصوفه شد و بر ملکیت سرکار حسام‌السلطنه تمامی شش دانگ آنها برقرار شد و بر قطع علاقه حقیقت سرکار حسام‌السلطنه از عمارات شهر شد و بالتمام بر ملکیت سرکار مؤیدالدوله دام اقباله مستقر شد (اللهم بارک لهما/ والاعقابها) وضع متعدده و رعایت الاحتیاط بین و کبلهما جاری شد و اسقاط کافه خیارات از طرفین (سیما) خیارغبین و لوکان فاحشا بل افحش بالغاً ما بلغ ولو باعلی مدارجه و اقصی مراتبه کلا به عمل آمد/ وکان ذالک به تاریخ بیست و چهارم شهر جمادی‌الآخره من شهر سنه هزارو سیصد هجری علی هاجرهما الافالاف الثناء و التحیه ۱۳۰۰.

[مهر بیضی با سجع مؤیدالدوله] [مهر بیضی با سجع حسام‌السلطنه]

سجلات

حاشیه راست از پایین به بالا

- اصح آن که سر طویله ابتیاعی از عبدالحسین خان پسر سردار مرحوم و دو قطعه زمین شترخوان حسب اعتراف آقایان مستطابان اشرفین ارضین اجلین امیرزاده مکرم مؤیدالدوله ابوالفتح میرزا و سرکار امیرزاده معظم حسام‌السلطنه حاجی ابوالنصر میرزا دام اجلاله از مورد مصالحه خارج و مستثنی است و محرر سهواً؟ جز معامله نموده است و تمام ورثه در آن سرطویله و دو قطعه زمین سهیم و شریک می‌باشند تا واضح باشد و مان ذالک فی التاريخ ۱۳۰۰.

- از قرارقباله صحیح است و مبارک است.

[مهر بیضی ناخوانا]

- صحیح و مبارک است انشاءالله

[مهر بیضی نصرالدوله؟]

- از قرار قباله که نوشته شده است [؟] شده است صحیح است. [مهر بیضی ناخوانا]

بالای سند سمت چپ

- قد اعترف النوابان المستطابان زید مجدهما العالی به تمام ما بین الیهما توضیحاتی معین فی شعبان ۱۳۰۰ [مهر بیضی عبده الراجی محمدحسن]

- وقع تمام مارقم فیه من ال [؟] فی جمادی الاخری

ظهر سند

(قباله خانه سرکار والا) که دوبار در سمت چپ در بالا و پایین سند تکرار شده است.

- ثبت [؟] شد [مهر بیضی محمد]